

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ У СТ. 364 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ)

PECULIARITIES OF THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF A CRIMINAL IN ART. 364 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE (ABUSING OF POWER OF SERVICE DUTIES)

Салтиков С.М.,
магістрант

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті детально розглянуто характеристику особи злочинця, який зловживає владою чи службовим становищем. Визначено його особливості на основі загальновідомих в науці критеріїв, ознак та якостей особистості. Подано загальностатистичні відомості щодо корупційної злочинності в Україні на основі міжнародних рейтингів та офіційних національних звітностей. На основі аналізу особистості злочинців, що зловживають владою чи службовим становищем, запропоновано конкретні заходи запобігання корупційним проявам, які є характерними для даної категорії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: корупція, особа, що зловживає владою, особа злочинця, заходи запобігання корупції, кримінологічна характеристика.

В статье подробно рассмотрена характеристика личности преступника, злоупотребляющего властью или служебным положением. Определены его особенности на основе общеизвестных в науке критериев, признаков и качеств личности. Подано общестатистические сведения о коррупционной преступности в Украине на основе международных рейтингов и официальных национальных отчетностей. На основе анализа личности преступников, злоупотребляющих властью или служебным положением, предложены конкретные меры предотвращения коррупционных проявлений, характерных для данной категории уголовных преступлений.

Ключевые слова: коррупция, лицо, которое злоупотребляет властью, личность преступника, меры предотвращения коррупции, криминалогическая характеристика.

The article analyses the characteristic of a criminal who abuses his power or service duties in details. His peculiarities are identified on the basis of well-known criteria in science, features and personal traits. General statistical data about corruption in Ukraine on the basis of international rates and official reports is given. Special attention is paid on the percentage of separate indicators in respect of individuals who abuse power or service duties relative to the total number of offenses in this area.

On the basis of the analysis of the individuals who abuse the power or service duties, particular prevention measures of corruption that are typical for the following category of criminal offences are proposed. The necessity of carrying out such measures at all levels of prevention of manifestations of corruption is mentioned. These levels are: general social crime prevention, special criminological prevention, individual prevention and victimological prevention.

The distinctive features of such people are special social position and social status, which determine specific authority and position, on which depends the correlation of the risks of the possibility of abusing the power or position and size of illegal profit from such abuse.

Special attention is paid to the analysis of the features of the typology of people who abuse the power or service duties, which should be distributed according to the depth of antisocial orientation. Based on this classification and taking into account peculiarities of individuals who corrupt, two main types of offenders are defined. They are situational offenders and «proactive» one.

Key words: corruption, person who is abusing power, criminal measures to prevent corruption, criminological characteristics.

Корупція є одним з найбільш небезпечних явищ для держави і суспільства. Її поширення підриває авторитет державних органів в очах суспільства, руйнує основні принципи, на яких побудована правова та демократична держава. Наявність в державі високого рівня корумпованості практично зводить нанівець усі спроби реформування економічної, політичної та соціальної сфери життя.

Тільки за даними всесвітньої організації Transparency International, у 2016 р. за індексом корупції Україна посіла «почесне» 131 місце із 176 країн-учасниць [1]. За даними іншої міжнародної неурядової організації The World Justice Project у 2016 р. за показниками відсутності корупції Україна зайняла 89 місце із 113 країн загалом [2, с. 31].

У зв'язку з цим, навіть у затвердженій Указом Президента України Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 р. корупцію визнано однією з основних загроз національній безпеці, а боротьбу з корупціонерами – пріоритетним напрямком політики держави [3].

Відповідно до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України) корупційними правопорушеннями слід вважати злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 Особливої частини.

Особливу увагу в даному випадку привертає склад злочину, передбачений ст. 364 КК України – зловживання владою

або службовим становищем як один із найнебезпечніших та шкідливих проявів корупції в Україні. Лише за даними «Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2016 року» Генеральної прокуратури України було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею, що становить близько 48,85% усіх корупційних правопорушень, передбачених Розділом XVII КК України [4]. Більше того, незважаючи на таку кількість зареєстрованих проваджень (не враховуючи латентну злочинність), лише 117 особам було повідомлено про підозру за ст. 364 КК України у поточному році [4], що становить близько 3,5% від зареєстрованих за цією категорією правопорушень, не говорячи навіть про те, що за період 2016 р. немає жодного вироку суду, що набрав законної сили, стосовно даної категорії злочинів.

Таким чином, незважаючи на неодноразові спроби подолати корупцію, створення нових антикорупційних органів та удосконалення нормативно-правової бази, корупція все ж залишається на досить високому рівні. Саме тому необхідно шукати нові підходи до боротьби із цим негативним явищем, досліджувати його «зсередини», тобто з точки зору самого злочинця-корупціонера.

Актуальність цієї теми полягає у складності та багатоаспектності проявів корупційної злочинності, що, у свою чергу, говорить про різновекторність і особистості корупціонера. Відтак, окремі склади злочинів залишаються поза увагою науковців, як і питання щодо особистості злочинця.

Не є винятком і особа, що зловживає владою або службовим становищем, хоча правопорушення, передбачені ст. 364 КК України становлять майже половину від загальної кількості корупційних правопорушень. Дане дослідження набуває ще більшої актуальності, враховуючи те, що саме особа злочинця є тим фундаментом, який дає змогу з'ясувати всі інші кримінологічні елементи, чи то детермінанти злочинності чи організація боротьби з нею, та дає змогу виокремити конкретні підходи до запобігання вчинення цих правопорушень у майбутньому.

Метою статті є надання загальної кримінологічної характеристики особи, яка зловживає владою або службовим становищем (далі – особа, що зловживає владою), на основі загальновідомих в науці критеріїв, ознак та якостей особистості.

Питання дослідження кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють корупційні правопорушення було предметом дослідження таких науковців, як В. В. Голіна, В. Н. Кудрявцев, О. М. Джужа, І. М. Даньшин, І. Є. Мезенцева, О. Ю. Шостко, З. С. Іванюк, О. І. Ромців, А. Ф. Зелінський, М. І. Мельник, А. П. Закалюк, Д. Г. Михайленко, Г. Л. Шведова, М. І. Хавронюк, І. В. Маслій та ін.

Під особою злочинця розуміють сукупність істотних і стійких соціальних властивостей та ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному скоєному злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винний у ньому особі – властивості суспільної небезпечності [5]. На нашу думку, це поняття цілком вичерпно може бути застосоване і до особи, що зловживає владою.

Більше того, особа злочинця також складається із певної кількості елементів, включає певну сукупність різних ознак, рис, властивостей. Для неї характерні як загальні ознаки особистості (вік, стать, місце роботи тощо), так і характерні лише особі злочинця специфічні властивості, які вказують на спрямованість її протиправного діяння, його характер та суспільну небезпечність.

Загалом, з кримінологічної точки зору, усі ознаки особи злочинця можна умовно поділити на такі групи: соціально-демографічні; морально-психологічні; соціальні ролі та соціальні статуси; кримінально-правові. А, враховуючи те, що корупційна злочинність є різновидом злочинності, то таку класифікацію можна в повній мірі застосувати і до осіб, що зловживають владою.

Для кримінально-правової характеристики осіб, які одержують неправомірну вигоду, крім загальних ознак, якими володіє суб'єкт (фізична особа, що досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність), особа має і додаткові ознаки. Такою ознакою є спеціальний суб'єкт – службова особа. Визначення службової особи надається у примітці до ст. 364 КК України.

З точки зору кримінології, корупціонером в цьому випадку є особа, яка постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймає в цих органах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Саме тому, розглядаючи суб'єкта корупційної діяльності за вказаними ознаками, необхідно брати до уваги саме його соціальний статус.

Як справедливо зазначає О. В. Шевченко, кримінально-правова характеристика особи злочинця – це дані не лише про склад вчиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті, інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо. Ось чому характерною рисою корупціонера є також наявність у нього корисливого або іншого особистого інтересу, який, поперше, є обов'язковим елементом для визнання неправомірної чи неетичної поведінки корупційною; по-друге, свідчить про умисний характер корупційної діяльності [6, с. 67-68].

Це, зокрема, підтверджується диспозицією ст. 364 КК України, у якій зазначено обов'язкову наявність мети: одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи. Визначення неправомірної вигоди міститься у примітці до ст. 364-1 КК України, під якою розуміють грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

До того ж, корупціонер – це особа, яка усвідомлює протиправність своїх дій чи бездіяльності і свідомо йде на порушення закону. Як правило, більшість корупційних дій мають одноособовий характер злочинної діяльності і особа-корупціонер раніше судимостей не мала [6, с. 67-68].

До соціально-демографічних властивостей особи корупціонера відносяться вік, стать, освіта, матеріальне становище, рід занять та інші дані про соціальний статус особи. Для цієї категорії осіб злочинців характерним є вчинення корупційних діянь у більш зрілому віці, як правило, старшими за 30 років [7] з наявним стажем роботи в органах державної влади чи місцевого самоврядування.

Найбільш питому вагу у сфері зловживання владою чи службовим становищем за 2016 р. складають такі вікові категорії осіб: від 29 до 39 років – 24%, від 40 до 54 років – 45%, від 55 до 59 років – 15%. Серед осіб, що зловживають владою, на жінок припадає лише 21% від загальної кількості правопорушників [4].

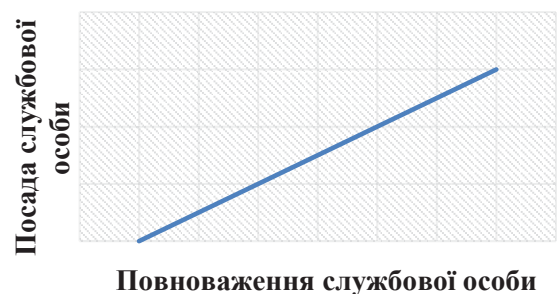
Досить часто суб'єктів корупційних злочинців, у т. ч. й осіб, що зловживають владою, називають «блокомірцевими злочинцями» з огляду на те, що вони завжди характеризувалися високим освітнім рівнем.

Це зумовлене, в першу чергу, тим, що досягнути вказаного статусу в суспільстві можливо переважно тоді, коли особа має вищу освіту. До прикладу, серед осіб, що зловживають владою, у 2016 р. повну вищу освіту мали 89% людей, і лише 7% – професійно-технічну освіту [4].

Перебування на відповідних посадах вимагає не лише такого рівня знань, а й постійного його удосконалення. Рівень офіційних доходів такої категорії злочинців не відповідає рівню проживання, переважно – це матеріально забезпечені люди [8, с. 69].

Особі, що зловживають владою, характеризуються також і специфічними моральними властивостями та психологічними особливостями. До них слід віднести: психологічну установку використовувати посаду з корисливою метою, готовність проігнорувати закон, пожертвувати професійною честю заради вигоди, впевненість у владі грошей, переконаність у можливості та доцільності вирішувати життєві питання незаконним способом. Вказані особи володіють такими рисами, як жадібність та заздрість, амбіційність, користюлюбство, кар'єризм, здрисництво і жахерливість. Великий вплив на формування таких характеристик має соціальне середовище особи, наявність у ньому осіб з високим рівнем матеріального достатку, зазвичай, досягнутого за рахунок корупційної діяльності [7].

Таблиця № 1

Як справедливо зазначає О. Ю. Шостко, корупціонери у переважній більшості є комунікабельними людьми, легко встановлюють соціальні контакти, контролюють власну поведінку, їм не притаманні імпульсивність, агресивність, емоційна нестабільність [9, с. 74].

Соціально-рольові характеристики розкривають поведінку, сімейні, виробничі та загальні зв'язки суб'єкта. Поведінка людини залежить, по-перше, від соціальних позицій, яких вона додержується у своєму житті; по-друге, – від розуміння і виконання нею власних рольових обов'язків і функцій, що впливають із вказаних соціальних позицій [5].

Корупційна поведінка здебільшого полягає у поступовому відхиленні такої особи від норм, установлених нормативно-правовими актами. Йдеться про зміну мотивації діяльності, ціннісних орієнтацій, поступового перетворення законослухняної особи на корупціонера. Займаючи певну посаду, така особа вважає за можливе неправомірно використати надані їй владні повноваження у власних інтересах чи інтересах інших осіб.

Особа, що зловживає службовими повноваженнями, відрізняється від інших особистостей, перш за все, особливою соціальною позицією – наявністю організаційно-порядкових та адміністративно-господарських повноважень, які обумовлюють можливість для зловживання. Береться до уваги також і соціальний статус такої особи, котрий визначає її конкретні соціальні функції. Іншими словами, можливість зловживання владою чи службовим становищем та розміри неправомірної вигоди від цього прямо залежні від посади особи та її конкретних повноважень (Табл. № 1).

Загалом, особу злочинця можна поділити на типи, залежно від характеру та глибини антисуспільної спрямованості її поведінки. За другим критерієм усіх злочинців поділяють на випадкових, ситуативних, нестійких, злісних та особливо злісних.

О. Ю. Шостко поділяє усіх корупціонерів на активних та пасивних. Перші спрямовують свої дії на підкуп посадових або службових осіб із метою забезпечення для себе чи третьої сторони вчинення посадовою особою певних дій чи утримання від їх вчинення (ст. 354, 368-3, 368-4, 369 КК України). Другі – на вимагання або прийняття державною посадовою особою (особисто або через посередників) будь-якої неправомірної переваги для неї самої чи іншої фізичної або юридичної особи [9, с. 74-75]. Справедливо, що особа, що зловживає владою, відповідно до цієї класифікації, відноситься саме до пасивного типу корупціонерів.

Щодо останніх, то вчений поділяє їх на такі різновиди: «дрібний корупціонер» (ситуативний тип); представник корупційної системи (звичайний корупціонер); ініціативний корупціонер (злісний тип); особливо злісний (політичний) корупціонер [9, с. 74-75].

Погоджуючись загалом із вказаною класифікацією осіб корупціонерів, вважаємо, що вона має свої особливості при характеристиці осіб, що зловживають владою. Так, на нашу думку, серед осіб, що зловживають владою, переважають ситуативні злочинці та ініціативні корупціонери. Більшість злочинів у сфері зловживання владою стаються внаслідок збігу певних життєвих обставин, впливу несприятливих зовнішніх умов життєдіяльності особи, які спонукають її використовувати владні повноваження у власних цілях. Водночас, коли такі обставини відпадають, зникає і необхідність зловживання владою чи службовим

становищем. Однак, в інших випадках, особа може твердо стати на цей шлях та почати задовольняти власні інтереси, незалежно від наявності чи відсутності негативних обставин. Іншими словами, буде відбуватися поступове нарощування інтенсивності протиправної поведінки (якісне та кількісне зростання), що характеризуватиметься більшою активністю та сталою мотивацією.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що наявні статистичні дані та характеристики особи, що зловживає владою, не в змозі повністю відобразити особливості даної категорії осіб злочинців. Це пов'язано, перш за все, із надзвичайно високим ступенем латентності даних видів злочинів, що має наслідком відображення лише часткової картини корупційних проявів у сфері протидії зловживанню владою чи службовим становищем. Відповідно, першочерговим завданням є реформування системи кримінальної юстиції та створення більш ефективних заходів для боротьби із зловживанням службовим становищем.

На нашу думку, з вище викладеного, на основі наявних відомостей про особу злочинця у ст. 364 КК України, можна виділити такі заходи запобігання корупційним проявам, які певною мірою могли б запобігти поширенню цього негативного явища серед службових осіб.

На рівні загально соціального запобігання злочинності доцільним буде покращення матеріального рівня життя службових осіб, підвищення їхньої заробітної плати до рівня, який би відповідав належному існуванню в суспільстві.

На рівні спеціально кримінологічного запобігання – кримінологічна профілактика, а саме – відвідування службовими особами колоній, призначених для державних службовців та працівників правоохоронних органів, які вчинили кримінальні правопорушення. Доречною буде також профілактика захисту у вигляді додаткового контролю за рішеннями службових осіб з боку громадських організацій, які здійснюють боротьбу з корупцією; відвернення злочинів, яке найдоцільніше здійснювати у вигляді переконання щодо необхідності відмовитися від незаконного використання владних повноважень у власних чи інших приватних інтересах. До прикладу, роз'яснення працівниками правоохоронних органів негативних наслідків такої поведінки, яке можна було б здійснювати систематично для усіх службових осіб в конкретно взятому органі.

На рівні індивідуального запобігання найефективнішим способом запобігання корупційній злочинності, на наш погляд, є переконання. До прикладу, встановлення шефства над службовою особою, яка вже якимось чином себе дискредитувала, з боку більш старшого та досвідченого керівника. Досить цікавим видається також стимулювання участі в громадській діяльності, такій як права допомога населенню, яка проводиться громадськими організаціями тощо. Ще одним елементом переконання може стати прослуховування курсу лекцій групами службових осіб щодо запобігання проявам корупції та відповідальності за неї.

У віктимологічній профілактиці найкращим способом запобігання даного виду злочинності, на нашу думку, буде розповсюдження серед населення брошур та буклетів на тематику: «Чи варто діяти у власних інтересах, виконуючи владні повноваження?», «Зловживання владою – як корупційне правопорушення» тощо. Не менш ефективною буде методична робота та навчальні курси серед молодих спеціалістів та студентів щодо порядку вчинення ними дій у разі виявлення та протидії проявам зловживання службовим становищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Corruption Perceptions Index 2016 // Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
2. WJP Rule of Law Index 2016 by the World Justice Project // The World Justice Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/media/wjp_rule_of_law_index_2016.pdf

3. Про затвердження Стратегії національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2016 року : Звітність Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>
5. Голіна В. В. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : Навчальний посібник / В. В. Голіна, Б. М. Головін. – Х. : Право, 2014. – 513 с.
6. Шевченко О. В. Характеристика особи, яка вчиняє корупційні злочини / О. В. Шевченко // Наше право. – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 66–69.
7. Михайленко Д. Кримінологічна характеристика особи корупціонера / Д. Михайленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/664/3.%20Mychailenko%20D.%20Kriminalog%20karakter.pdf?sequence=1>
8. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця / І. Мезенцева // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 3. – С. 65–71.
9. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні / О. Ю. Шостко // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 28. – С. 69–78.

УДК 343.81

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ГРОМАДСЬКОГО ВПЛИВУ НА ЗАСУДЖЕНИХ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC IMPACT ON PRISONERS AND THE POSSIBILITY OF ITS IMPLEMENTATION IN DOMESTIC LEGISLATION

Турчина О.С.,
здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу форм громадського впливу на виправлення і ресоціалізацію засуджених в зарубіжних країнах на прикладі досвіду Норвегії, Сінгапуру, Бразилії, Уганди, Кенії та Польщі. Виокремлено етапи розвитку громадського контролю. Запропоновано можливі шляхи імплементації даних форм у вітчизняне законодавство.

Ключові слова: виправлення, ресоціалізація, громадський вплив, громадський контроль.

Статья посвящена анализу форм общественного воздействия на исправление и ресоциализацию осужденных в зарубежных странах на примере опыта Норвегии, Сингапура, Бразилии, Уганды, Кении и Польши. Выделены этапы развития общественного контроля. Предложены возможные пути имплементации данных форм в отечественное законодательство.

Ключевые слова: исправление, ресоциализация, общественное воздействие, общественный контроль.

In article describes forms of social influence on the correction and resocialization of convicted abroad. It indicated that public control in the developed democratic countries, carried out in three stages: the first task is to identify the violations of human rights and freedoms in the application of law enforcement agencies coercive influence and misuse of powers; the second – an important task is to attract civil society to public police, including in the area of the prison; the third task is to monitor compliance with democratic law enforcement agencies, their officials and officers.

By the analysis revealed that the most developed countries is moving towards the use of alternatives to imprisonment sentences. That the braid of social influence, for example, the Norwegian government promotes and encourages non-governmental organizations to expand their activities and cooperation with the criminal-executive service in guaranteeing social rehabilitation. The execution of punishments carried out in an open society.

In Singapore, the project «Yellow Ribbon» involving the public, private and non-governmental organizations to help former prisoners find work and housing, restore social ties, to gain new skills. In Brazil, in Rio de Janeiro functioning cultural group Afro-reggae «Cultural Afro-Reggae Group», whose aim is to promote social integration through the arts in urban favelas (slums). The project of the group called «Second Chance» helps ex-convicts find work persons released from prison.

A similar experience exists in a number of African countries (Uganda, Kenya). In Poland, the government has gone through maximum elimination of situations that trigger confrontation; changes in the relationship between prisoners and staff; training for new people in prison; improve the moral level personnel changes in his positive attitude towards prisoners; ensuring the transparency of prisons for public scrutiny.

Key words: correction, resocialization, social impact, social control, National security.

Досвід зарубіжних країн у реалізації громадського впливу на засуджених є цінним не лише для теорії, але й, передусім, для практики в площині кримінально-виконавчого права України. На сьогоднішній день наша держава перебуває у стані політичної, економічної та соціальної кризи. Є розбалансованою діяльність органів кримінальної юстиції. Судова система та правоохоронні органи (прокуратура, органи внутрішніх справ, органи та установи виконання покарань) знаходяться на стадії реформування та якісних організаційно-управлінських перетворень. Функціонування пенітенціарної системи бажає кращого. У зв'язку із цим вивчення сучасного прогресивного міжнародного досвіду функціонування пенітенціарної системи та участь громадськості в ній заслуговують на увагу.

Теоретичною основою написання статті стали праці таких вчених, як: М. Г. Колодяжний, М. В. Лациба, А. А. Стулов, І. С. Яковець, В. Х. Ярмакі тощо.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду здійснення громадського впливу на виправлення та ресоціалізацію засуджених та пошук оптимальних механізмів його імплементації.

Сучасний підхід світового співтовариства у запобіганні та протидії злочинності базується на налагодженні партнерських зв'язків державних інституцій із громадськими та неурядовими організаціями, науковими колами, окремими громадянами. Діяльність останніх безпосередньо спрямовується на сферу запобігання злочинності або пов'язується з громадським контролем ефективності роботи органів кримінального переслідування.

Громадський контроль у розвинених країнах і країнах, що розвиваються, різний, але його призначення однакове – спрямування на посилення свідомих дій громадян, застосування на повноцінному розумінні проблеми та шляхів її вирішення.